

aanleiding van de Franse revolutie, dan is het merkwaardig dat Crowther met geen woord ingaat op de politieke betekenis van het sublieme.

Crowthers these dat het sublieme bij Kant een te onmiddellijk ethisch begrip is, weerspiegelt dus slechts zijn eigen haast: hij miskent de artistieke en politieke betekenis van het sublieme als een *overgangsbegrip* van natuur naar morele vrijheid. Kortom, een mooi initiatief, het boek is bovendien zeker bruikbaar bij een nauwgezette studie van Kants tekst, maar voor een plaatsbepaling van het sublieme binnen Kants filosofie als geheel of binnen actuele filosofische ontwikkelingen zou toch nog een ander boek geschreven moeten worden.

Frans VAN PEPPERSTRATEN

RUSSISCHE CULTUUR

Peter Krug, *Dichters, denkers en rebellen. De Russische cultuur tussen traditie en revolutie.* Kampen, Kok Agora & Kapellen. DNB/Pelckmans, 1990, 321 blz., 790 Bfr. ISBN 90-242-7673-X

De glasnost-politiek van Gorbatsjov heeft niet alleen geleid tot persvrijheid en grotere openheid voor liberale economische theorieën. Ook de aandacht voor het eigen Russische culturele erfgoed aan denkers en auteurs neemt voortdurend toe. Terecht, want de Russische geschiedenis is bijzonder rijk aan ideeënstromingen. De Russische cultuur heeft altijd al bijzondere aandacht gehad voor fundamenteel existentiële vragen. De problematische relatie tussen individu en gemeenschap en tussen individu en (autokratische) staat, de verhouding tussen de stad en het platteland met haar specifieke dorpsgemeenschappen en tussen Russisch-Slavische en Westerse cultuur en de moeilijkheden van iedere 'revolutie van bovenaf' zijn door een indrukwekkende schare schrijvers tot centrale onderwerpen van hun werk gemaakt. Hierbij hebben zij vaak de band tussen psychologische en metafysische vragen en tussen individuele en maatschappelijke verantwoordelijkheid uitgewerkt. Het Russische denken, dat het zonder uitgesproken renaissance, zonder reformatie, zonder vrije burgerij en humanisme heeft moeten stellen in een land waarin de lijfeigenschap pas in 1861 is afgeschaft, heeft nimmer de comfortabele scheidingen tussen politiek, recht en moraal en tussen 'publiek' en 'privaat' gekend of aanvaard, en geeft, ondanks alle maatschappelijke omwentelingen toch ook blijk van een sterke continuïteit in de gestelde problemen en voorgestelde oplossingen. Het thema van de *afstand* tussen Verlichte leiders en onmondig of gedesinteresseerd volk vindt men terug bij veel auteurs. Het bewuste denken dat tot noodzakelijke en evidente conclusies leidt, loopt stuk op de inertie van het zijn. Het is overigens verleidelijk om parallellen te trekken tussen de centraal geleide pogingen van Peter de Grote en Catharina II om de maatschappij te hervormen en de ambities van Lenin en Gorbatsjov. Niet alleen was de politiek van deze laatste erop gericht een revolutie van bovenaf te stimuleren, maar bovendien hebben zij zich daarbij

in sterke mate laten inspireren door Westerse denkbeelden. De oktoberrevolutie van 1917 mag dan al door haar protagonisten en latere 'opbouwers van de Sovjet-staat' als een absolute historische breuk zijn opgevat, er zit heel wat continuïteit in de geschiedenis van Rusland én in de problemen waarmee zij wordt geconfronteerd.

Krug biedt met dit werk een bijzonder kleurrijk palet aan van bij ons meer of minder bekende denkers en schrijvers die in de geschiedenis van Rusland en in de cultuurgeschiedenis in het algemeen grote invloed hebben uitgeoefend. Want inderdaad hebben hun 'typisch Russische' invalshoek en hun confrontatie met de eigen cultuur deze schrijvers niet belet wereldliteratuur te scheppen. Krug presenteert korte biografische en bibliografische gegevens van zo verscheiden figuren als Sjestov en Berdjajev, Herzen en Kropotkin, Toergenev en Dostojevski. Hij voert ons binnen in de cultuur der kozakken, schetst het leven van een reeks 'opstandige vrouwen' en geeft een literatuuroverzicht van de belangrijkste negentiende en twintigste-eeuwse Russische auteurs. De Russische cultuur heeft de 'aan de orde zijnde' wijsgerige thematiek steeds op een eigenzinnige manier verwerkt en is vaak de voorloper geweest van Westerse stromingen: de vooruitgangsoptimistische science fiction van Fjodorov, het existentialisme van Sjestov en Dostojevski, het nihilisme van Rozanov ('de Russische Nietzsche') het feministisch socialisme van Zasoelitsj en Kollontaj, de satire van Vojnovitsj (wiens 'Tsjonkin' als een 'Russische Schwejk' kan doorgaan). Het dient ook onderstreept dat de grote anarchistische denkers Kropotkin en Bakoenin Russen waren, terwijl het de Rus Zamjatin is die als eerste een 'negatieve utopie' van de tot object verworden vertchnokratische mens tot literair onderwerp maakt. Zijn roman 'Wij' heeft dan ook sterk de meer bekende werken van Huxley en Orwell beïnvloed. Existentialisme, nihilisme, anarchisme, zij vertolken de voortdurende worsteling van het Russische denken met een individuele zingeving die in het grotere en vaak religieus ingevulde gemeenschapsverband wordt gesitueerd en waarin de autokratische staat als een vreemde en bedreigende entiteit wordt bejegend.

Krugs boek is niet echt een geïntegreerd overzicht van het Russische denken, zoals dat wordt geboden in de werken van N. Berdjajev en I. Berlin. Hij heeft geen centrale probleemstelling en de korte hoofdstukken over Russische auteurs, waarin in het ene met veeleer biografische gegevens, in het andere veeleer met tekstcommentaar wordt gewerkt, laten zich zonder moeite lezen als afzonderlijke essays. Ik vermoed overigens dat ze eerst als op zich staande bijdragen zijn geschreven en pas later in boekvorm gebundeld. Het boek streeft niet naar volledigheid (aan Poesjkin, Tsjechov of Gogol worden geen afzonderlijke hoofdstukken gewijd, maar zij zijn alom aanwezig) en het niveau van de hoofdstukken is wat onevenwichtig (soms een vrij anekdotische opsomming, dan meer uitgebreide tekstcommentaar). Toch slaagt de auteur in zijn opzet de rijkdom en de veelzijdigheid van het Russische geestesleven uit vooral de negentiende eeuw te illustreren en de voortdurende parallelen tussen literaire en wijsgerige activiteit te beklemtonen. Hij weet de lezer te prikkelen om opnieuw de klassieken van Toergenev, Dostojevski, Tolstoj, Boenin of Pasternak ter hand te nemen en op zoek te gaan naar werk van bij ons minder bekende schrijvers als Koeprin, Zabolotski, Garsjin of Korolenko. Want ondanks alle diep-Russische wortels raken zij een universele thematiek die niets aan actualiteitswaarde heeft ingeboet.